

УДК 343.9.01:001.891
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-4-16-20>

Колодяжний Максим Геннадійович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2149-9165>

ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК СИСТЕМА КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКСНОСТІ У КРИМІНОЛОГІЇ

У статті на підставі результатів емпіричного та поглибленого теоретичного дослідження розглянуто досі невирішену у кримінології проблему щодо системного характеру злочинності. Учених-кримінологів, які вивчали анонсоване питання, розділено на дві групи: ті, що не визнають, і ті, які визнають злочинність системою. Наведено щодо цього відповідну теоретичну аргументацію. Висловлена авторська позиція щодо системної природи явища кримінальної протиправності. Її побудовано на засадах методології системного підходу та синергетики, а також результатах здійсненого експертного опитування.

Ключові слова: система, системний підхід, комплексність, злочинність, кримінальні правопорушення, методологія кримінології, кримінологічна доктрина.

Постановка проблеми. У сучасній галузі кримінологічного знання та правовій науці загалом є очевидною наявність істотних наукових пробілів в окремих блоках методології. Одним із таких вважається фрагментарність пізнання проблеми комплексності, що перебуває в основі комплексного підходу. Беручи до уваги, що такий науковий дискурс можливий, зокрема, за умови базування відповідних наукових результатів на загальнонауковій методології системного підходу, постає необхідність у зверненні уваги на питання щодо розгляду соціального явища злочинності (кримінальної протиправності) як системи. Останнє є лише приватним аспектом в об'ємі методології дослідження кримінологічної комплексності, особливо з урахуванням відсутності одноставності в цій предметній царині у кримінологічній науці.

Розгляд анонсованої проблематики актуалізується з урахуванням комплексного характеру методології вивчення проблеми комплексності. Це передбачає компліментарне поєднання і відповідний синтез різних, однак частково пов'язаних одна з одною, методологічних платформ. Ідеться передусім про системний метод і методологію синергетики. Вони лежать основі обґрунтування наукової гіпотези щодо розгляду злочинності як системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розширення гносеологічних меж дослідження феномену злочинності зробили такі українські вчені, як А. Бабенко, О. Бандурка, В. Батиргарєєва, В. Василевич, В. Голіна, Б. Головкін, Л. Давиденко, О. Джу́жа, В. Дрьомін, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Костенко, О. Кулик, О. Литвинов, О. Маноха, В. Оболенцев, Ю. Орлов, І. Русценко, Н. Сметаніна, В. Туляков,

В. Ша́кун, Л. Шепеленко, деякі інші. Незважаючи на відмінне ставлення перелічених правників до явища кримінальної протиправності як до системного утворення, представлена проблематика аж ніяк не вичерпала себе. Навпаки, вона нині потребує теоретичного поглиблення, підкріпленого результатами авторського емпіричного зрізу цих питань.

Метою статті є науковий аналіз і узагальнення основних існуючих позицій щодо розгляду злочинності як системи для використання цього знання в напрямі підвищення системних можливостей правозастосування та розширення повноти кримінологічної діяльності як внутрішньосистемного вираження комплексності.

Виклад основного матеріалу. Під час вирішення проблеми розгляду злочинності як соціальної системи чітко викристалізуються два діаметрально протилежні підходи. Перша група науковців вважає, що злочинність не є системою. Однією з перших учених за доби незалежної України, яка висловила категорично негативне ставлення до злочинності як системи, є Л. Шепеленко. Вона критикує застосування теорії систем для пояснення злочинності та її причин (Л. Шепеленко. «Злочинність як система: спроба критичного аналізу», 2006 р.) [1]. Схожу позицію висловлюють В. Голіна й Н. Сметаніна. Науковці зазначають, що графічне зображення динаміки злочинності доводить, що злочинність є складною статистичною множинністю. Система ж, на їхній погляд, так швидко не змінюється. Визнання злочинності несистемним явищем робить заходи запобігання їй реальним завданням [2]. Щодо цього інші науковці коментують, що масовість є істотною ознакою злочинності. Сукупність кримінальних правопорушень є по-

надсумативною: їхні властивості, як цілісного феномену, принципово не можуть бути зведені до простої суми властивостей її складників, тобто злочинів. Категорія «сукупність злочинів» і є об'єктом моделювання, зведення до системного утворення, значення чого, безумовно, є суттєвим [3, с. 76]. Окрім цього, теза, що несистемний характер злочинності сприяє запобіганню злочинності, є дещо нелогічною. У цьому зв'язку цілком слушною є антитеза: якщо злочинність не має системного характеру, то навіщо створювати окрему систему, яка з нею бореться? [4]. Справді, якщо у злочинності відсутні системні властивості, то, навпаки, ускладнюється системний запобіжний вплив на це негативне соціальне явище та його прояви. Саме за розгляду злочинності як системного об'єкта є більш значимими шанси підвищення ефективності запобігання їй через реалізацію комплексів відповідних запобіжних заходів, які й утворюють систему такого запобігання.

І. Руценко злочинність називає уявною системою або статистичною множинністю. Також науковець зазначає, що правильне місце для системного підходу можна знайти у площині конкретного, індуктивного й соціального [5]. З таким твердженням повністю важко погодитись, оскільки в такому разі злочинність у своїй більшості треба буде звести до вивчення конкретного, тобто одиничних кримінальних правопорушень і окремих правопорушників. Звідси й уся система запобіжної діяльності зводиться до індивідуального запобігання. Хоча окремі частини (правопорушення) й утворюють злочинність як відповідну системну цілісність, однак для успішного запобігання їй необхідно ставитись до неї саме як до системи. Це значно спростить виявлення тенденцій поширення та закономірностей відтворення всього системного явища злочинності. На рівні конкретного це зробити практично неможливо.

З позицією про те, що злочинність є системою, не погоджується й О. Кулик. Адже, на думку кримінолога, це не підтверджується ані теоретично, ані емпірично [6].

Невизнання або критичне ставлення до злочинності як системи деякою мірою є результатом відсутності цілісного уявлення про сутність системного підходу, а також теоретико-методологічних засад системного методу пізнання соціальних феноменів. Адже інакше заперечуються діалектичні механізми загального взаємозв'язку соціальних явищ і процесів, відкидається очевидна ідея впливу на злочинність як соціальну систему та відповідний комплекс її кримінологічних детермінантів.

Найбільш представницькою є група вчених, які все ж різними способами обґрунтовують положення про те, що злочинність відзначається атрибутивними системними властивостями. Наведемо найбільш яскраві та показові позиції. Зокрема, в одній із перших ґрунтовних наукових робіт О. Манохи щодо застосування системного підходу у кримінології, підготовленій за часів незалежності України, наголошується, що дискусія у кримінології щодо системного характеру злочинності є загалом безпідставною. Це пояснюється тим, що злочинність перетворилась на глобальну проблему, боротьба із цією антисоціальною системою потребує інтеграції зусиль всіх країн, усього світового товариства, зокрема й системно-аналітичного забезпечення спільної правоохоронної діяльності [7].

Однозначно системний характер злочинності визнається фахівцями в галузі застосування системного підходу у кримінології. Зокрема, В. Оболенцев наголошує, що зміст категорії «злочинність» можливий через обґрунтування її системного характеру [8]. Розуміння

злочинності як системної частини суспільства має важливий методологічний аспект. Адже саме в такому разі відкриваються можливості її моделювання і прогнозування. Уже зараз існують статистичні дані про взаємозв'язки злочинності з її факторами-ресурсами (детермінантами); про вплив на суспільство – наслідки («ціна» злочинності), про учасників (злочинців). Теоретично цих даних досить для побудови функціональної моделі всієї злочинності. І це можна вважати подальшою перспективою системного підходу у вивченні злочинності в методологічному аспекті [9].

У подібному системному ключі розглядав злочинність А. Зелінський, що розумів її як масовий прояв деструктивності в поведінці людей, що виражається в системі передбачених кримінальним законом діянь, учинених на окремій території чи серед членів окремих соціальних груп упродовж визначеного періоду часу. Окрім цього, учений злочинність, як множинність злочинів, наділяв ознаками ймовірної системи: цілісністю, стійкістю параметрів, взаємодією складників її підсистем (А. Зелінський. «Кримінологія», 2000 р.) [10], тобто відповідних комплексів.

Системний характер злочинності не відкидав і А. Закалок, який розглядав її крізь призму діяльнісного підходу. Річ у тім, що діяльність, на думку вченого, фактично і являє собою системи дій, що ґрунтуються на психологічному механізмі спільного мотиву, його реалізації через визначення та досягнення єдиної мети [11, с. 154].

Злочинність розглядає як системне утворення також В. Шакур. Така система, на його переконання, формує структури, стійкі за своїм призначенням, метою, способами функціонування, специфікою організації. Характерними її ознаками є закритий, «тіньовий» характер взаємодії, поліваріантність можливостей і високий ступінь невизначеності саморозвитку криміногенних процесів і тенденцій, багатofакторність і багаторівневість механізмів соціальної детермінації росту показників, активний вплив кримінальних структур на некриміналізований соціальний простір, наявність криміногенних змін у суспільній та індивідуальній свідомості. Складники зазначеної системи перебувають у стійких динамічних взаєминах. Такими складниками є конкретні види кримінальних правопорушень [12, с. 158; 13].

На системному характері злочинності наполягає і Б. Головкін, зазначає, що злочинність є відкритою соціальною системою, взаємодіє з подібними явищами, змінюється під їхнім впливом, поширюється у просторі та часі. Окрім цього, злочинність є невід'ємним складником суспільного буття, вона має властивість до самовідтворення і розвитку [14]. Підтримує цю позицію М. Максименцев і зазначає, що формування системного уявлення про злочинність лежить в основі системної реакції на неї в контексті комплексної, керованої, проактивної системи кримінально-превентивної діяльності [15, с. 67]. Очевидно, що таке уявлення цього дослідника про злочинність неможливе без її розгляду саме як системного соціального об'єкта.

Схожа думка щодо системного характеру злочинності висловлюється й іншими науковцями. Вони, зокрема, наголошують, що до базових постулатів кримінології належить твердження, що злочинність – це складна система, складові частини якої постійно взаємодіють одна з одною. Такий стан речей зумовлює комплексний підхід до розроблення заходів запобігання як окремим видам кримінальних правопорушень, так і злочинності загалом [16, с. 131].

Отже, усе ж таки злочинність має ознаки соціальної системи. Це положення обґрунтовано емпіричним шляхом, зокрема результатами авторського експертного опитування, здійсненого протягом травня – червня 2025 р. Провідні вчені (усього 27 осіб) у галузі наук кримінально-правового циклу, які представляють передові наукові осередки України (Харків, Київ, Одеса, Львів, Дніпро, Івано-Франківськ, Ужгород), відповіли, окрім інших, на запитання: «Чи погоджуєтесь Ви з тезою, що явище злочинності (кримінальної протиправності) є складною соціальною системою?». Ствердно на нього відповіло 66,7% респондентів. Ще 18,5% експертів частково погодились із запропонованою тезою, оскільки, на їхнє переконання, у злочинності є лише окремі системні ознаки. Заперечили системну природу явища кримінальної протиправності найменше (11,1%) респондентів.

Позицію прихильників системного характеру злочинності можна посилити відповідними аргументами фахівців у галузі складних (комплексних) систем. Підкреслимо, що теорія складності, яку іноді називають наукою про складність, натепер час є своєрідним світовим науковим мейнстримом. Нині навіть функціонують спеціалізовані наукові установи, які безпосередньо проводять міждисциплінарні дослідження фундаментальних властивостей складних адаптивних, соціальних також, систем. Серед таких Інститут Санта-Фе, що дислокується у США. Теорія складності стосується як кримінологічної комплексності, так і проблеми розгляду злочинності як системи. Адже іноді складність називають комплексністю, оскільки остання виражає кількісні та якісні системні параметри (кількість елементів усередині кримінологічної системи; ступінь взаємозв'язку між елементами; спрямованість комплексів та її елементів на досягнення системної мети). У підсумку, ступінь складності як кримінологічної системи, так і системи злочинності корелює із глибиною комплексності. Вона виражає, з одного боку, внутрішньосистемні особливості функціонування системного утворення, із другого – специфіку зовнішньосистемної соціальної та іншої взаємодії.

На переконання професора Д. Сновдена, усесвітньовідомого експерта з теорії складності, який працює в компанії “Cognitive Edge”, теорія складності працює із системами, які мають багатозв'язкову причинність, де можна бачити вплив зв'язків, однак складно зрозуміти, що саме їх спричиняє. Такий процес називається темним обмеженням (відповідно до темної матерії в космології). Водночас управляти граничними умовами системи, стратегією її посилення чи розширення. Обізнаність про теорію складності та комплексний принцип роботи системи здатна надати можливість керувати невизначеністю, яка властива багатогранному суспільству [17]. Отже, визнання наявності у злочинності атрибутів системи дає можливість частково контролювати її обсяг і спрямованість. Тобто занурення у природу комплексності здатне управляти механізмом суспільної протиправності, зменшувати обсяг злочинності, змінювати її характер і поширеність шляхом впливу на елементи відповідних детермінаційних комплексів системи злочинності.

Критичне ставлення окремих кримінологів до злочинності як системи, віднесення до такої лише окремих видів злочинності на кшталт організованої [4] вже вказує на системний характер явища кримінальної протиправності. Адже якщо частина явища виявляє системні ознаки, то вони в тій чи іншій формі властиві й цілісності, що узгоджується із принципом ієрархічної структурності систем. І навпаки. У разі заперечення системних характеристик злочинності як мінімум відкидаються

синергетичні закономірності розвитку соціальних процесів. Вони априорі є складноорганізованими, частково хаотизованими. Для суспільства, як деякої до кінця не пізнаної соціальної системи, характерний нелінійний характер суспільних відносин, зокрема й нелінійна, складно пояснювальна властивість детермінантів злочинності, іноді нетипова протиправна поведінка осіб, які вчиняють ті або інші кримінальні правопорушення. Також не виключається і нестандартна, позапротокольна, нешаблонна й навіть асиметрична діяльність суб'єктів запобігання. Це може результувати позитивний правохоронний ефект, на який навіть можуть не розраховувати органи його застосування. Недарма синергетика визнається складником методології пізнання кримінологічної проблеми комплексності. Саме дисипативний¹, складноорганізований і нелінійний характер злочинності може пояснити окремі закономірності злочинності як системного негативного соціально-правового феномену. Відкидання такої ідеї фактично заперечує застосування системного та синергетичного підходів для пояснення системної природи кримінальної протиправності.

Наприклад, віднесення організованої злочинності до системи здійснюється за прямим лінійним логіко-мисленевим принципом: організована злочинна група чи злочинна організація є системою; елементами цієї системи є члени таких груп (організацій) – організатор, виконавець, підбурювач, пособник; протиправна діяльність таких угруповань спрямована на досягнення єдиної системної і заздалегідь узгодженої злочинної мети; між членами таких груп (організацій), тобто елементами системи, мають місце внутрішньосистемні зв'язки (розподіл ролей та інше). Це стислий опис організованої злочинності як системи. Він є дуже вдалим через зручність наукового пояснення функціонування такого системного механізму.

На рівні всієї злочинності такий опис є менш придатним через відсутність єдиної і очевидної мети цієї системи та пошуку спільної внутрішньосистемної взаємодії її елементів. Однак за визнанням злочинності дисипативною системою (за І. Пригожиным), тобто відкритим, нелінійним системним об'єктом, далеким від стану соціальної рівноваги (І. Пригожин, І. Стенгерс. «Порядок із хаосу: новий діалог людини із природою», 1986 р.) [19, с. 30], системні властивості злочинності проявляються більш чітко. Обґрунтування злочинності як специфічної соціально-правової системи на підставі її дисипативної природи можна здійснити за допомогою таких її характеристик, як:

1) нестійкість злочинності – виявляється в нестабільності її стану й інших кількісно-якісних параметрах;

2) нестійкість злочинності досягається розсіянням енергії (сотнями тисяч учинених щороку правопорушень та засудженням десятків тисяч винних, які випадають із цієї системи), одержаної зовні (як соціальна аномія, анархічні суспільні прояви, кримінальна субкультура, низького рівня правосвідомість і правова культура громадян, багато іншого);

3) унаслідок самоорганізації в системі злочинності можуть виникати стійкі структури (відносно статистично стабільні види злочинності та вся злочинність, рівень якої зазвичай коливається в межах 10% щороку). Уперше на цю властивість злочинності звернув увагу А. Кетле, який підкреслив деяку стійкість основних параметрів злочинності;

¹ Примітка. Дисипативна система – відкрита нелінійна система, яка є далекою від стану термодинамічної рівноваги [18].

4) у складнопорядкованій структурі системи злочинності підвищується хаотизація (ентропія). Вона компенсується негативним потоком цього процесу зовні, тобто з боку соціуму;

5) система злочинності здійснює постійний обмін енергією (у формі вчинених правопорушень, затриманих і засуджених правопорушників, зміни правосвідомості у громадян, деструктивних соціальних процесів тощо) із середовищем (суспільством), в якому вона (злочинність) існує та є по суті його невід'ємною частиною.

В основі обґрунтування злочинності як системи перебуває положення про загальний діалектичний зв'язок усього суцього. Це означає, що між усіма соціальними явищами й процесами існують ті або інші спільні системні зв'язки. Одні з них є яскраво вираженими, інші – менш помітними для наукового спостереження. Аналогічно й у ситуації з віднесенням злочинності до системного об'єкта. З урахуванням синергетичних соціальних закономірностей і нелінійних (малопомітних) інтеракцій (взаємодій) твердження про системний характер злочинності стає більш очевидним. У сотень тисяч правопорушень, що вчиняються щороку в державі, на перший погляд немає чітких зв'язків: вони скоюються в різний період часу, на різних територіях, різними правопорушниками, проти різних потерпілих та інше. Однак неможна відкидати ідеї про наявність спільного знаменника, тієї матерії (енергії), що їх об'єднує в певних системних межах. Такими можуть бути деформації суспільної, групової та індивідуальної правосвідомості, безкарність більшої частини осіб, які не притягнуті до юридичної відповідальності за вчинене правопорушення лише із причин, що від них не залежать (різні види латентності), нарешті – бажання незаконного збагачення (корисливі правопорушення), прояв зверхності й домінантності над більш слабким (насилницькі правопорушення), егоїзм, зумовлений перевагою власних, а не суспільних інтересів (воєнні й інші правопорушення), уже не говорячи про частково обґрунтовану біологічну схильність до протиправної поведінки. У жодному разі не критикуємо шановних опонентів системного характеру злочинності та розуміємо відому істину про те, що правда завжди десь посередині висунених наукових гіпотез, зазначимо, що постає необхідність у прояві більш прискіпливої уваги до висловлених суджень.

Виходячи із вищевикладеного, система злочинності виступає складником усієї соціальної системи. І це варто визнати як факт, а також пристосуватись до цього знання для вироблення вчасних, ресурсно й організаційно адекватних заходів не стільки рефлексування (реагування), скільки, за можливості, завчасного запобігання викиду системою злочинності енергії (учинених кримінальних правопорушень) у зовнішнє соціальне середовище. Не претендуючи на вичерпний і абсолютний характер наведених думок, саме так можна пояснити системні властивості злочинності.

Незалежно від того, чи розуміти злочинність системою або ні, чи визнавати в неї лише окремі системні ознаки, це не виключає можливості застосування комплексного підходу у вивченні окремих її характеристик і властивостей. Так, основними підходами до розуміння злочинності вважаються: статистичний, структурно-функціональний, конструктивістський, діяльнісний, системний і деякі інші комбіновані підходи [20, с. 182–200; 21]. У статистичному підході до трактування злочинності статистична сукупність (система)

кримінальних правопорушень так чи інакше утворена її окремими комплексами (групами). Структурно-функціональний підхід спирається на ідею, що злочинність є соціальною властивістю відтворювати діяння, заборонені Кримінальним кодексом України. Отже, комплексність може проявлятися у політичних рішеннях держави щодо формування протиправного складника такої властивості. У конструктивістському підході комплексність виражається, окрім іншого, у сукупності конвенцій (договорностей), згідно з якими деякі діяння вважаються кримінальними правопорушеннями. У діяльнісному підході комплексний характер проявляється в цілісному сприйнятті потреб, цілей і мотивів як основи предмета злочинної діяльності. У системному підході до розуміння злочинності комплексність простежується найбільш чітко, зокрема в об'єднанні окремих комплексів (груп і видів правопорушень) системи злочинності як соціального явища.

Як бачимо, властивість комплексності в тому чи іншому інтерпретуванні має місце фактично за всіма видами розуміння злочинності, незалежно від того, який зміст учені вкладають у поняття злочинності. Це зайвий раз свідчить про універсальний та інтегративний характер комплексності. Вона здатна проникати в сутність багатьох, протиправних також, явищ і процесів.

Висновки. Викладені вище положення дають підстави для формулювання таких суджень:

1. Проблема комплексності є малодослідженою в галузі кримінології та потребує подальших наукових розвідок, спрямованих на розширення її гносеологічних і праксеологічних меж пізнання.

2. В основі вивчення кримінологічної комплексності лежить, окрім інших, методологія системного підходу та синергетики. Проблема системного характеру злочинності є лише приватним науковим аспектом комплексного підходу, що виражає багатогранність, інтегративність і універсальність цього поняття і водночас наукового принципу.

3. Злочинність (кримінальна протиправність) – відкрита, складна й у міру неорганізована (частково самоорганізована) соціальна система. Її невід'ємною істотною ознакою є комплексність, що виражає кількісні і якісні системні параметри.

4. Система злочинності має потужні внутрішньо-системні зв'язки (між її детермінантами, правопорушниками, різними кримінальними правопорушеннями, що прагнуть до постійного поширення та відтворення) та зовнішньосистемні інтеракції (із соціальною системою та кримінологічною системою України). Міжсистемні зв'язки системи злочинності та кримінологічної системи відбуваються відповідно до діалектичного закону єдності й боротьби протилежностей. З одного боку, система злочинності прагне до перманентного розширення своїх обсягів, із другого – кримінологічна система спрямована на фрагментацію та структурну позитивну трансформацію системи злочинності шляхом зменшення її рівня, зміни характеру, скорочення обсягу негативних соціальних наслідків.

5. Визнання злочинності системою має велике методологічне значення з огляду на врахування цієї обставини для формування та реалізації ефективного комплексу кримінологічної діяльності (практики запобігання злочинності, її прогнозування, а також стратегування, програмування і планування запобіжних заходів).

Список використаних джерел

1. Забарний М. Методологічні засади кримінологічного аналізу злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. Т. 2–2. С. 28–33.
2. Голіна В., Сметаніна Н. Злочинність і системний підхід. *Системний підхід у дослідженні злочинності* : матеріали Наукової конференції, м. Харків, 21 червня 2013 р. / уклад. В. Оболенцев ; за ред. В. Голіни, Ф. Ківви. Харків : видав. Кім Д. С., 2013. С. 28–38.
3. Кримінологія (Загальна частина) : навчальний посібник / І. Бандурка та ін. ; за заг. ред. Ю. Орлова ; МВС України, ХНУВС. Харків : ХНУВС, 2025. 616 с.
4. Сорока К., Сорока Н. Про системний підхід до вивчення злочинності. *Системний підхід у дослідженні злочинності* : матеріали Наукової конференції, м. Харків, 21 червня 2013 р. / уклад. В. Оболенцев ; за ред. В. Голіни, Ф. Ківви. Харків : видав. Кім Д. С., 2013. С. 17–27.
5. Рущенко І. Злочинність: система чи системний підхід? *Системний підхід у дослідженні злочинності* : матеріали Наукової конференції, м. Харків, 21 червня 2013 р. / уклад. В. Оболенцев ; за ред. В. Голіни, Ф. Ківви. Харків : видав. Кім Д. С., 2013. С. 39–48.
6. Кулик О. Злочинність як соціальне явище: суттєві ознаки та визначення поняття. *Наука і правоохорона*. 2017. № 1. С. 125–132.
7. Маноха О. Системний аналіз у кримінології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1996. 23 с.
8. Оболенцев В. Перспективи використання системного методу у кримінологічних дослідженнях. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 123. С. 198–206.
9. Оболенцев В. Теоретичний методичний та практичний аспекти використання системного методу у вивченні злочинності. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 127. С. 152–160.
10. Денисов С., Тимчук О. Деякі аспекти сутності та предмета кримінології як науки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1. С. 151–159.
11. Закалюк А. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.
12. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 18 : Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол. : В. Шакур (гол.) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2019. 544 с.
13. Шакур В. Аналіз злочинності: проблеми термінології. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2. С. 73–81. DOI: 10.33270/02232602.73
14. Головкін Б. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184. DOI: 10.21564/2414-990x.149.200724
15. Максименцев М. Протидія злочинності у сфері надкористування : монографія. Харків, 2019. 488 с.
16. Кримінологія. Академічний курс / кол. авт. ; за заг. ред. О. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.
17. Як керувати складністю? – розповідає відомий професор Дейв Сновден. URL: <https://ac.ucu.edu.ua/news/yak-keruvaty-skladnistyu-rozpovidaye-vidomyj-profesor-dejv-snovden/>
18. Дисипативна система. URL: <https://surl.gd/hlsfyu>.
19. Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз : монографія / М. Панов та ін. ; за заг. ред. М. Панова, О. Данильяна. Харків : Право, 2004. 360 с.
20. Голіна В. Вибрані праці. Харків : Право, 2020. 592 с.
21. Орлов Ю. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права*. 2017. № 5. С. 271–278. DOI: 10.5281/zenodo.1203785

References

1. Zabarnyi, M. M. (2018). Metodolohichni zasady kryminolohichnoho analizu zlochynnosti [Methodological foundations of criminological analysis of crime]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, 2/2, 28–33 [in Ukrainian].
2. Holina, V. V., & Smetanina, N. V. (2013). Zlochynnist i systemnyi pidkhid [Crime and the system approach]. In *Systemnyi pidkhid u doslidzhenni zlochynnosti: Materialy naukovoi konferentsii*. Kharkiv: Kim D. S. [in Ukrainian].
3. Bandurka, I. O., Lytvynov, O. M., Orlov, Yu. V., et al. (2025). Kryminolohiia (Zahalna chastyna) [Criminology: General part] (Yu. V. Orlov, Ed.). Kharkiv: KhNUVS. [in Ukrainian].
4. Soroka, K. O., & Soroka, N. K. (2013). Pro systemnyi pidkhid do vvyvchennia zlochynnosti [On the system approach to studying crime]. In *Systemnyi pidkhid u doslidzhenni zlochynnosti: Materialy naukovoi konferentsii*. Kharkiv: Kim D. S. [in Ukrainian].
5. Rushchenko, I. P. (2013). Zlochynnist: systema chy systemnyi pidkhid? [Crime: a system or system approach?]. In *Systemnyi pidkhid u doslidzhenni zlochynnosti: Materialy naukovoi konferentsii*. Kharkiv: Kim D. S. [in Ukrainian].
6. Kulyk, O. H. (2017). Zlochynnist yak sotsialne yavyshe: suttievi oznaky ta vyznachennia poniattia [Crime as a social phenomenon: essential features and definition]. *Nauka i pravookhorona*, 1, 125–132 [in Ukrainian].
7. Manokha, O. Ye. (1996). *Systemnyi analiz v kryminolohii* [System analysis in criminology] (Abstract of PhD dissertation). Kyiv [in Ukrainian].
8. Obolentsev, V. F. (2013). Perspektyvy vykorystannia systemnoho metodu u kryminolohichnykh doslidzhenniakh [Prospects of using the system method in criminological research]. *Problemy zakonnosti*, 123, 198–206 [in Ukrainian].
9. Obolentsev, V. F. (2014). Teoretychni, metodychni ta praktychni aspekty vykorystannia systemnoho metodu u vvyvchenni zlochynnosti [Theoretical, methodological and practical aspects of using system method in crime study]. *Problemy zakonnosti*, 127, 152–160 [in Ukrainian].
10. Denysov, S. F., & Tymchuk, O. L. (2021). Deiaki aspekty sutnosti ta predmeta kryminolohii yak nauky [Some aspects of the nature and subject of criminology as a science]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 1, 151–159 [in Ukrainian].

11. Zakaliuk, A. P. (2007). *Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: Teoriia i praktyka. Knyha 1* [Modern Ukrainian Criminology course: Theory and practice. Book 1]. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
12. Shakun, V. I., et al. (2019). Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: T. 18: Kryminolohiia. Kryminalno-vykonavche pravo [Great Ukrainian Legal Encyclopedia: Vol. 18: Criminology and Penitentiary Law]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
13. Shakun, V. (2023). Analiz zlochynnosti: problemy terminolohii [Crime analysis: terminology problems]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, 2, 73–81. <https://doi.org/10.33270/02232602.73> [in Ukrainian].
14. Holovkin, B. M. (2020). Teperishnie i maibutnie kryminolohii [Present and future of criminology]. *Problemy zakonnosti*, 149, 168–184. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.149.200724> [in Ukrainian].
15. Maksimentsev, M. H. (2019). *Protydiia zlochynnosti u sferi nadrokorystuvannia: Monohrafiia* [Countering crime in subsoil use]. Kharkiv: Panov [in Ukrainian].
16. Lytvynov, O. M. (Ed.). (2018). *Kryminolohiia. Akademychnyi kurs* [Criminology]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
17. Snowden, D. (n.d.). Yak keruvaty skladnistiu? – Rozpovidaie vidomyi profesor Deiv Snowden [How to manage complexity? Interview with professor Dave Snowden]. Retrieved from <https://ac.ucu.edu.ua/news/yak-keruvaty-skladnistyurozpovidaye-vidomyj-profesor-dejv-snovden/> [in Ukrainian].
18. Dysypatyvna systema [Dissipative system]. (n.d.). Retrieved from <https://surl.gd/hlsfyy> [in Ukrainian].
19. Panov, M. I., Danylian, O. H., Maksymov, S. I., et al. (2004). Problemy vlady i prava v umovakh posttotalitarnykh transformatsii [Problems of power and law in post-totalitarian transformations]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
20. Holina, V. V. (2020). *Vybrani pratsi* [Selected works]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
21. Orlov, Yu. V. (2017). Sutnist ta poniattia zlochynnosti: vid frahmentatsii do intehratsii naukovooho znannia [The essence and concept of crime: from fragmentation to scientific knowledge integration]. *Forum prava*, 5, 271–278. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1203785> [in Ukrainian].

Kolodyazhny Maxim,

Candidate of Law, Senior Researcher,

Head of the Department of Criminological Research

(Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2149-9165>

CRIME AS A SYSTEM THROUGH THE PRISM OF THE PROBLEM OF COMPLEXITY IN CRIMINOLOGY

The article examines the unresolved issue in criminology concerning the systemic nature of crime, based on the results of empirical and in-depth theoretical research. Criminologists who studied this issue are divided into two groups: those who do not recognize crime as a system, and those who, on the contrary, acknowledge its systemic character. Relevant theoretical arguments on this matter are presented. The author's position regarding the systemic nature of criminal unlawfulness is expressed. It is grounded in the methodology of the system approach and synergetics, as well as in the results of an expert survey.

Key words: *system, system approach, complexity, crime, criminal offenses, criminology methodology, criminological doctrine.*

Надіслано до редколегії 31.10.2025
Рекомендовано до публікації 25.11.2025
Опубліковано 29.12.2025